

УДК 338.48(477)

Л. О. Шпак,

д. е. н., ректор, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА СТРУКТУРИ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

L. Shpak,

Doctor of Economics, Rector of the East European University of Economics and Management

ANALYSIS OF TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX STRUCTURE AND ENVIRONMENT IN UKRAINE

У статті визначено негативні фактори і обмеження припливу інвестицій в економіку регіону, стосовно правового середовища бізнесу в Україні; виокремлено стримуючі фактори економічного розвитку країни, описано проблеми соціального розвитку, технологічні фактори; охарактеризовано економічні фактори та обмеження зовнішнього середовища; виокремлено складові структурної моделі туристично-рекреаційного комплексу; побудовано схему туристично-рекреаційного кластеру України.

In the article the negative factors and restriction of investments inflow into the region economy respectively the legal environment of business in Ukraine are determined. Restrained factors of economic development of the country are shown. The problems of social development, technological issues are described. Economic factors and limitations of the environment are characterized. The components of the structural model of the tourism sector are pointed out. The model of the tourism cluster in Ukraine is offered.

Ключові слова: економічна інтеграція, фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, територіально-галузеві підсистеми, валовий регіональний продукт, туристично-рекреаційний комплекс, екологічна безпека.

Key words: economic integration, factors internal and external environment, territorial and sectoral subsystems, gross regional product, tourist and recreational complex, economic safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Рівень функціонально орієнтований на аналіз основних соціально-економічних показників, структурних характеристик і факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, оцінку інтенсивності конкурентних відносин, що формує інформаційну основу для прийняття на другому рівні управлінських рішень щодо активізації розвитку конкретних територіально-галузових підсистем, алгоритм розробки яких ґрунтується на спеціальному методичному забезпеченні та економічному інструментарії.

Множинність прояву ефектів активізації розвитку територіально-галузових підсистем як системного мультиплікатора регіональної економіки вимагає проведення полікомпонентного аналізу факторів, умов і обмежень, що визначають існуюче внутрішнє і зовнішнє середовище [1]. Він може бути реалізований на основі методології PEST-аналізу, відповідно до якої найважливішими з них є: політичні, економічні, соціокультурні, технологічні.

Природні умови країни дозволяють розвивати практично всі види туризму і відпочинку, в тому числі таке перспективне і високоприбутковий напрям, як гірськолижний.

З погляду рекреаційного районування, Україна може бути розділена на два райони — степовий і

гірський, а також 9 зон відповідно до профілями туристично-рекреаційної діяльності. Найбільш перспективним для розвитку туризму є гірський район, в якому сконцентровані основні природно-рекреаційні ресурси республіки.

У степовій зоні перспективним напрямком може стати туристичне освоєння територій, розвиток напрямків, пов'язаних з відпочинком на воді, а також етнотуризм.

На сьогоднішній день структура колективних місць розміщення не дозволяє повною мірою задовольнити зростаючий попит на туристичні послуги ні кількісно, ні якісно в силу фізичного та морального зносу матеріально-технічної бази галузі. Збільшення числа ліжко-місць в останні роки відбувається в значній мірі за рахунок будівництва міні-готелів і баз відпочинку.

З огляду на це, необхідно провести аналіз зовнішнього середовища розвитку туристично-рекреаційного комплексу, що і окреслює мету написання статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз зовнішнього середовища та структури туристично-рекреаційного комплексу України у своїх працях розглядали Дрогобицький І.М., Ашинова М.К., Лихоманкова О.В., Кабушкін М.І. та ін. Проте проблемні аспекти, пов'язані з структурою туристично-рекреаційного комплексу України, потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проаналізувати негативні фактори і обмеження припливу інвестицій в економіку регіону, стосовно правового середовища бізнесу в Україні, охарактеризувати економічні фактори та обмеження зовнішнього середовища та складові структурної моделі туристично-рекреаційного комплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Оцінка впливу зовнішнього середовища за методологією PEST-аналізу передбачає виділення політичних, економічних, соціокультурних і технологічних факторів і умов, які мають вплив на функціонування і розвиток туристично-рекреаційного комплексу України.

Політичні фактори і обмеження зовнішнього середовища можна поділити на фактори:

- 1) формують політичний клімат;
- 2) адміністративного впливу на суб'єкти економіки України;
- 3) формують правове середовище бізнесу;
- 4) організаційні.

Найважливішим сприятливим політичним чинником розвитку України є політична стабільність. Посилити сприятливий політичний фон може також послідовність органів влади у реалізації прийнятих стратегічних документів і програм розвитку.

Негативним зовнішнім фактором слід визнати значну частку тіньового сектора в економіці України, що обумовлює необхідність розробки нових підходів до зміц-

нення податкової системи (не в останню чергу — шляхом виховання громадянської самосвідомості та податкової культури).

Підвищення значущості екологічних аспектів діяльності суб'єктів економіки передбачає посилення контролю за дотриманням природоохоронних вимог і нормативів.

Що стосується правового середовища бізнесу в Україні, то найважливішим негативним фактором і обмеженням припливу інвестицій в економіку регіону є нерегульованість питань землекористування та визначення статусу земель. Ряд правових обмежень обумовлений наявністю на території України природних територій, які особливо охороняються, повністю або частково вилучених з господарського обороту, для яких встановлено режим особливої охорони.

В організаційному плані стримуючими факторами економічного розвитку країни в цілому і туристично-рекреаційного комплексу зокрема є відсутність структури, що забезпечує регулювання інвестиційної діяльності, а також єдиної стратегії просування країни, спрямованої на формування привабливого іміджу регіону.

Економічні фактори та обмеження зовнішнього середовища поділяються на:

- 1) фактори, обумовлені циклічним характером економічного розвитку;
- 2) макроекономічні;
- 3) чинники формування інвестиційного клімату;
- 4) ресурсні обмеження;
- 5) інші.

Така класифікація значною мірою умовна внаслідок тісного взаємозв'язку факторів.

Сприятливим економічним чинником розвитку туризму є висока забезпеченість країни природними ресурсами. Наявність умов для розвитку різних видів туризму дозволяє нівелювати сезонні коливання споживчої активності. Крім того, туризм як галузь сфери послуг в дещо меншій мірі страждає від наслідків економічних спадів, ніж галузі виробничого сектора.

Сприятливий зовнішній фон для розвитку туризму формує зростання регіональної економіки, зайнятості та платоспроможного попиту, а обмеженнями стають низький рівень розвитку споживчого ринку та незначна частка сфери платних послуг у валовому регіональному продукті.

Факторами, що погіршують інвестиційний клімат в країні, є недостатній рівень розвитку фінансової інфраструктури, а також висока частка тіньового сектора в економіці, що створює умови для недобросовісної конкуренції [2].

У перспективі значущим обмеженням розвитку туристично-рекреаційного комплексу може стати нестача висококваліфікованих кадрів як управлінських, так і різних фахівців сфери послуг.

Можна прогнозувати також підвищення значущості фактора глобалізації та регіональної економічної інтеграції у розвитку туризму.

У числі соціокультурних чинників виділені:

- 1) рівень розвитку людського капіталу;
- 2) показники рівня життя;
- 3) етологічні (поведінка) чинники.

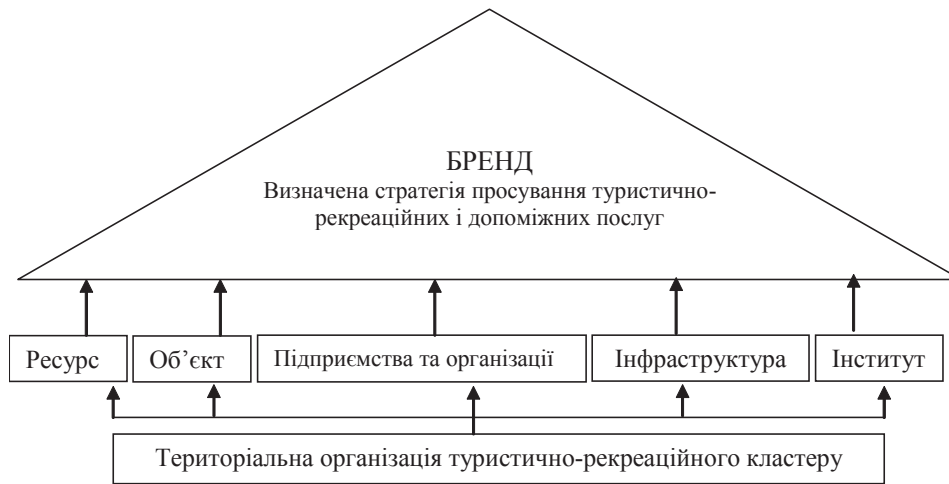

Рис. 1. Схема туристично-рекреаційного-кластеру України

Джерело: авторська розробка.

Найбільш значущим позитивним фактором цього блоку є відсутність на території країни вогнищ міжнаціональних конфліктів і прояви релігійного екстремізму.

Проблемами соціального розвитку країни є низький рівень доходів населення, а також пов'язана з цим низька споживча активність, негативна динаміка чисельності населення і стану здоров'я [3].

Технологічні фактори і обмеження включають рівень екологічної безпеки існуючих та створюваних виробництв, ступінь чутливості економіки до інновацій і

рівень розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури. Останній фактор зараз є найбільш значущим технологічним обмеженням розвитку економіки країни.

Туристично-рекреаційний комплекс як економічна система являє собою сукупність економічних відносин та інститутів, які визначають загальний вигляд, характер функціонування, взаємодію об'єктів господарювання, які забезпечують виробництво і реалізацію туристично-рекреаційних послуг [4].

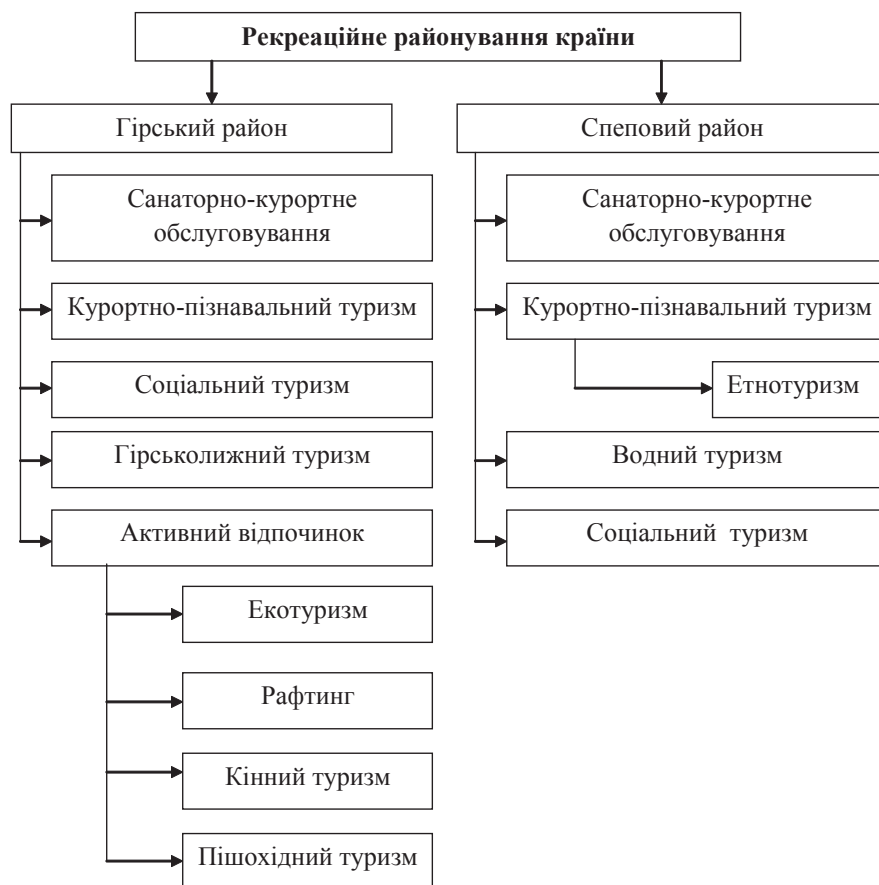

Рис. 2. Рекреаційне районування країни та основні напрями туризму

Джерело: авторська розробка.

Структурна модель туристично-рекреаційного комплексу включає в себе елементи чотирьох підсистем:

— основні елементи туристично-рекреаційного комплексу (природне і культурне середовище, об'єкти туристично-рекреаційного комплексу і їх структура);

— допоміжні елементи туристично-рекреаційного комплексу (транспортна інфраструктура, системи розміщення, громадського харчування, торгівлі та розваг);

— організаційні елементи туристично-рекреаційного комплексу (система управління готельно-ресторанного комплексу, інформаційне забезпечення, реклама і просування бренду України в галузі туризму);

— елементи підсистеми попиту на продукти та послуги туристично-рекреаційного комплексу (туристичні агенції та туроператори, туристи і екскурсанти).

У зв'язку з цим, при реалізації кластерного підходу до розвитку туристично-рекреаційного комплексу мова йде про формування єдиного туристично-рекреаційного простору, елементами якого виступають природне середовище, пам'ятки історії та культури, об'єкти ко-

лективного розміщення, підприємства громадського харчування, розважальні та спортивні споруди, туристичні фірми, підприємства торгівлі, інфраструктура — транспортна, фінансова, інформаційна, соціальна тощо, організовані в рамках єдиної стратегії розвитку та просування (рис. 1).

З погляду рекреаційного районування, Україна може бути умовно розділена на два райони — степовий і гірський, що спеціалізуються на різних видах туризму (рис. 2)

До числа загальних проблем галузі в регіонах можна віднести наступні.

1. Високий ступінь зносу основних фондів і необхідність залучення інвестиційних ресурсів в їх модернізацію.

Незважаючи на загальний характер проблеми, ступінь її вираженості по регіонах значно різниться. Регіони з високим інвестиційним потенціалом і рейтингом інвестиційної привабливості в останні роки активно залучали ресурси для реконструкції та розвитку матеріально-технічної бази галузі, внаслідок чого ступінь зносу основних фондів знизилася.

2. Сезонність коливання попиту, різною мірою виражена для окремих видів туризму.

3. Недосконалість чинної системи статистичного обліку в туристично-рекреаційній сфері, що не дозволяє адекватно відобразити внесок галузі в розвиток економіки туристичного регіону.

Вирішення даної проблеми на регіональному рівні може сприяти організація систематичних кількісних і якісних досліджень, спрямованих на вивчення характеру і напрямів туристичних потоків, розміру і структури витрат туристів і екскурсантів.

4. Висока частка тіньового сектора в галузі.

5. Проблеми підготовки професійних кадрів для індустрії туризму та забезпечення відповідності рівня підготовки та кількості випускників різних спеціалізацій реальним потребам галузі.

6. Зростання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище при збільшенні туристичних потоків.

Зростання числа туристів і екскурсантів призводить до посилення навантаження на екосистеми регіонів, збільшення споживання води та електроенергії, загострення проблеми видалення і переробки відходів.

Існує проблема з очищенням стічних вод. Збільшення числа туристів і екскурсантів і відповідне зростання водоспоживання та сміттьоутворення зробить країну зоною екологічного лиха. Тут слід враховувати також зростання числа автотранспортних засобів і викидів забруднюючих речовин в атмосферу.

7. Негативний імідж регіонів, обумовлений близькістю зон збройних конфліктів.

8. Низька якість наданих туристичних послуг та відсутність додаткових сервісів.

9. Слабкість маркетингової системи, покликаної забезпечити просування туристичних продуктів регіонів на українському і світовому ринках.

До найгостріших проблем туристично-рекреаційного комплексу країни можна віднести наступні:

1) невідповідність кількості та якості існуючих місць розміщення сучасним вимогам і рівню попиту;

2) невідповідність рівня розвитку інфраструктури потребам галузі (власне туристичної інфраструктури, а також транспортної, комунальної, енергетичної, фінансової, інформаційної, соціальної інфраструктури);

3) проблема залучення інвестицій в умовах відсутності відпрацьованих організаційних механізмів вирішення земельних питань для підготовки інвестиційних площадок;

4) проблеми безпеки на туристичних об'єктах;

5) проблеми в галузі підготовки кадрів для туристичної галузі, особливо інструкторів і вожатих, що працюють з дітьми;

6) проблеми в соціальній сфері — низький рівень життя населення країни і низький рівень оплати праці зайнятих у туристично-рекреаційному комплексі;

7) відсутність систематичних досліджень (кількісних і якісних) споживачів туристичних послуг, їх потреб з метою визначення ємності ринкових сегментів і виявлення незадоволеного попиту.

Цільову аудиторію гірськолижних курортів можна поділити на любителів і професіоналів. "Любителі" (частка яких, згідно з наявними соціологічними дослідженнями, становить порядку 70% клієнтів гірськолижних курортів) воліють відпочивати і кататися разом з сім'єю або друзями. "Любителі" — це працюючі люди різних вікових груп (від 22 до 60 років) з середніми і високими доходами, які ведуть активний спосіб життя. "Професіонали" представлені, головним чином, молодими людьми у віці 22—35 років з середніми і високими доходами, яких ваблять високі гори і складні траси. Орієнтація гірськолижних курортів на середньо- і високоприбуткові аудиторії обумовлює динамічне зростання цього сегмента ринку.

Стратегія просування повинна будуватися на поєднанні раціональних вигод:

— найвигідніша цінова пропозиція;

— сам гірськолижний курорт;

— зручне транспортне сполучення;

— розвинена гірськолижна інфраструктура;

— наявність різноманітних схилів з різним рівнем складності трас;

— високий рівень безпеки, а також емоційних очікувань:

— європейський сервіс;

— наявність відомих брендів;

— унікальна природа;

— різноманітні можливості для відпочинку і розваг.

Нейтралізація слабких сторін за рахунок можливостей:

— створення умов найбільшого сприяння для залучення зовнішніх інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази туризму та об'єктів туристичної інфраструктури;

— сприяння виведенню доходів турбізнесу з тіні та інвестування власних коштів господарюючих суб'єктів у модернізацію та розвиток матеріально-технічної бази галузі;

— забезпечення електропостачання туристичних об'єктів за рахунок використання альтернативних джерел енергії;

— підвищення рівня інформованості населення про туристичних продуктах, пропонувані туристично-рекреаційним комплексом країни, і підвищення якості бренду країни.

Нейтралізація можливих загроз за рахунок сильних сторін:

— використання можливостей екотуризму для залучення уваги до проблем навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів;

— створення умов для розвитку туризму та розширення зайнятості населення в туристично-рекреаційному комплексі на всій території республіки;

— подолання сировинної спрямованості освоєння гірського району країни і забезпечення сталого розвитку територій на основі використання ресурсів, що можуть оновлюватись;

— запобігання зниження рівня життя населення за допомогою розширення зайнятості в туристично-рекреаційному комплексі і суміжних галузях.

Обмеження стратегічного розвитку:

— обмеженість власних і залучених ресурсів для модернізації матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного комплексу;

— деградація природних екосистем у результаті зростання антропогенного навантаження і нераціонального природокористування;

— зростання показників травматизму в туристично-рекреаційному комплексі без проведення цілеспрямованої роботи щодо його профілактики серед туристів і забезпечення необхідного рівня оснащення медичних та рятувальних служб;

— неможливість отримання значного мультиплікативного ефекту від розвитку туризму без формування розвиненої інфраструктури споживчого ринку;

— відсутність інвестицій у розвиток комунальної інфраструктури буде стримувати розвиток туристично-рекреаційного комплексу.

Використання методології SWOT-аналізу дозволяє виявити внутрішні сильні і слабкі сторони галузі туризму в структурі економіки регіону, а також загрози і можливість, джерелом яких є зовнішнє середовище.

У ході аналізу розглянуті наступні поєднання груп факторів:

1. Ключові фактори успіху, обумовлені реалізацією можливостей і сильних сторін:

— збільшення кількості місць розміщення для задоволення зростаючого попиту на туристично-рекреаційні послуги;

— створення нових робочих місць в туристично-рекреаційному комплексі, у тому числі за рахунок стимулювання розвитку підприємств малого та середнього бізнесу;

— зміцнення міжрегіональних зв'язків для реалізації спільних проектів в туристично-рекреаційному комплексі;

— забезпечення фінансової, організаційної та правової підтримки організацій, що займаються підготовкою кадрів для туризму, з метою забезпечення підприємств галузі висококваліфікованими фахівцями (у тому числі вожатими та інструкторами для підприємств, що спеціалізуються на організації дитячого відпочинку);

— реалізація просвітницької та освітньої функції екотуризму для виховання дбайливого ставлення до природних багатств країни і культурним традиціям її населення;

— створення умов для розвитку міжнародного туризму (організація відвідування місць, які підлягають особливій охороні, місць бойових дій часів Великої Вітчизняної війни; створення етнографічних сіл і музеїв-заповідників).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, сукупність наявних проблем і обмежень розвитку туристично-рекреаційного комплексу, низький рівень розвитку матеріально-технічної бази та інвестиційної активності не дозволяють туристично-рекреаційному комплексу країни взяти на себе роль локомотива розвитку економіки і забезпечити реалізацію мультиплікативного ефекту для розвитку суміжних галузей.

Щільність конкуренції в різних сегментах туристичного ринку різна. Найбільш динамічно розвиваються і висококонкурентним стає в останні роки сегмент гірськолижного відпочинку.

Оскільки для туристично-рекреаційного комплексу гірськолижний напрямок є потенційною "Зіркою", і в країні вже ведеться робота з реалізації проекту будівництва гірськокліматичного курорту, необхідно оцінити конкурентні позиції в даному сегменті ринку.

Література:

1. Дрогобыцкий И.Н. Системный анализ в экономике: учеб. пособие [Текст] / И.Н. Дрогобыцкий. — М.: Финансы и статистика, 2009. — 512 с.

2. Ашинова М.К. Инновационные ориентиры долгосрочной инвестиционной деятельности АПК региона [Текст] / М.К. Ашинова. — Майкоп: изд-во МГТУ, 2008. — 168 с.

3. Лихоманкова О.В. Стан і перспективи регіонального розвитку туризму в Україні / / Актуальні проблеми економіки. — №6 (36). — 2004. — С. 149—155.

4. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: учеб. пособие. — 6-е изд. [Текст] / Н.И. Кабушкин. — М.: Новое знание, 2006. — 408 с.

References:

1. Drogobyskiy, I.N. (2009), *Sistemnyy analiz v ekonomike* [System analysis of the economy], *Finansy i statistika*, Moscow, Russia.

2. Ashinova, M.K. (2008), *Innovatsionnye orientiry dolgosrochnoy investitsionnoy dejatel'nosti APK regiona* [Innovative targets long-term investment activity AIC region], *izd-vo MGTU*, Maikop, Russia.

3. Lyhomankova, O.V. (2004), "State and prospects of regional tourism development in Ukraine", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 6, no. 36, pp. 149—155.

4. Kabushkin, N.I. (2006), *Menedzhment turizma* [Tourism Management], 6nd ed, *Novoe znanie*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2015 р.